

Gäller för: Socialtjänst, vårdcentraler, psykiatrisk öppenvård samt gemensamma verksamheter	Godkänd av: Lokal ledningsgrupp – 1:a linjens chefer inom socialtjänst, vårdcentraler och öppenvårdspsykiatri	Utarbetad av: Lokal ledningsgrupp	Revisionsansvarig: Lokal ledningsgrupp
Utgåva: 6	Giltighetstid: 2010-05-31 – 2024-12-31	Reviderad: 2020-10-31, 2023-08-30	

Lokal överenskommelse – Arvika, Årjäng och Eda kommun

Vård och stöd vid missbruk och beroende av alkohol, narkotika, andra beroendeframkallande medel, läkemedel, dopningsmedel och spelmissbruk för personer 18 år och äldre

Vård och behandling för personer med missbruks- och beroendeproblem utgör ett gemensamt ansvar och uppdrag för både kommunens socialtjänst och landstingets hälso- och sjukvård. Former och rutiner ska finnas för ett samlat ansvarstagande för personer som har behov av insatser från flera aktörer. I varje samverkansärende med patientens/klientens godkännande upprättas en SIP (där samarbetsformer ej är aktuella/pågående) som tydligt anger vilken vårdorganisation som är ansvarig för de olika insatserna. Arbetssättet ska utmärkas av samverkan såväl internt i egen organisation som med vårdgrannar och andra samarbetsaktörer.

Vårdcentralerna har ett ansvar för personer med alkoholmissbruk och alkoholberoende. Vårdcentralerna ska erbjuda tidiga insatser samt stöd och behandling för alkoholproblem och måttlig problematik av psykisk ohälsa samt behandling för somatisk problematik. Vid komplicerad beroendeproblematik ska samarbete ske med psykiatri och i förekommande fall med lokal beroendemottagning. Möjlighet skall finnas till poloklinisk avgiftning för personer med alkoholmissbruk och alkoholberoende. Vad det gäller personer med narkotikamissbruk finns ett ansvar att upptäcka och remittera.

Psykiatri har ett ansvar för personer med narkotikamissbruk/beroende, blandmissbruk/beroende och psykiatrisk problematik. Vid behandling av personer med komplexa vårdbehov/samsjuklighet på grund av psykisk störning och missbruk ska detta ske samtidigt och integrerat i samverkan med beroendevården och socialtjänst, om behov föreligger. Psykiatri ska utreda, diagnosticera och erbjuda lämplig behandling i de fall funktionshindret kräver specialistpsykiatriska insatser. Behandling med personer med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar och missbruk ställer krav på integrerade insatser

Socialtjänst har ett brett ansvar för kommuninnevånare som regleras i socialtjänstlag; *socialnämnden ska aktivt se till att personer med missbruk får den hjälp och vård som de behöver för att komma ifrån missbruket* samt *socialnämnden ska i sin verksamhet främja den enskildes rätt till arbete, bostad och utbildning*. Hjälp ska finnas i form av rådgivning, utredning och bedömning samt biståndsbedömda insatser i form av psykosocialt stöd och psykosociala behandlingsinsatser

Rubrik	VC i Arvika	Socialtjänsten I Arvika kommun	Psykiatriska öppenvården	Gemensamma verksamheter
Kontaktuppgifter	<p>Vårdcentralen Verkstaden Besöksadress Fabriksgatan 5 671 31 Arvika 010-83 126 00</p> <p>Unicare VC Kyrkogatan 16A, 671 32 Arvika 0570-727760 0570-727767</p>	<p>Besöksadress: Fabriksgatan 5 671 81 Arvika Socialtjänstens reception: 0570-81401 Vuxenheten: 0570-81401 Öppenvården Omnibus: 0570-727857 Faxnummer socialtjänsten: 0570-82717</p>	<p>Psykiatrisk öppenvårdsmottagning Arvika Rackstadvägen 2 010-8312469</p> <p>Laromottagningen Tel 010-8319751 Egenremiss, remiss från socialtjänst, frivård eller hälso-och sjukvården.</p>	<p>Beroendecentrum Värmland Tel: 010-8319847 http://varmlandsvardforbund.se/beroen-decentrum/</p> <p>Vårdbegäran via socialtjänst i hemkommun</p> <p>Första linjen unga: 010-831 25 90 Första linjen unga - Arvika, Äriäng, Eda, Säffle</p> <p>Tillnyktringsenheten (TNE) Tel: 010-831 98 54 Psykiatriska akutmottagningen, Karlstad www.regionvarmland.se/tne</p> <p>Sprututbytesmottagningen 010-831 51 35 Måndag och torsdag 13.00-16.00 Centralsjukhuset, Hus 4, Karlstad</p>
Prevention och tidiga Insatser s 8 Länsöverenskommelse unga	<p>Fysisk aktivitet på recept (Far)</p> <p>Psykologiskt rådgivningssamtal</p>	<p>Information, rådgivning och upptäckt. Öppenvården Omnibus, öppen mottagning, torsdagar 14.00-16.00. Telefontid torsdagar 13.00-14.00.</p>		<p>Ungdomsmottagning - kurator Första linjen unga: – under 18 år enligt länsöverenskommelse för unga: Länsöverenskommelse unga</p>
Bedömnings-instrument s 9	AUDIT, DUDIT	AUDIT, DUDIT, AUDIT-E, DUDIT-E, ASI, HAD, FREDÅ.	AUDIT, DUDIT, HAD Laro: EQ-5D, AUDIT/DUDIT, ASI, IDS100,	Beroendecentrum: AUDIT/DUDIT, Alcohol-E/DUDIT-E, ASI, IDS100, SCL90, HAD, KASAM, FREDÅ Tillnyktringsenheten (TNE): CIWA-ar-skalan (vid bedömning för abstinens)
Medicinska test alkohol s 10	Alkoholmätare	Utandningstest, öppen mottagning provtagning (biståndsbeslut)	Alkoholmätare, blodprover - med alkoholstatus, leverstatus, Peth. Laro: Blodprover: EtG, CDT, ALAT,ASAT, MVC, mfl Alkometer	Beroendecentrum: Alkometer vid inskrivning Övrigt: Blodstatus, leverstatus, hepatit, HIV, puls, blodtryck, somatisk undersökning Tillnyktringsenheten (TNE): Alkometer

Medicinska test droger s 10	Urinprov tillgängligt. Diskussion om införande av salivtest pågår	Urinprovstagning, salivtest, öppen mottagning provtagning (biståndsbeslut)	Salivprover Urinstickor multi – 15 Urinprov, lab Blodprover: koncentrationsprover Laro: Salivprover Urinstickor multi – 15 Urinprov, lab Blodprover: koncentrationsprover,	Beroendecentrum: U-stickor, snabbtest U-prov, lab. Övrigt: Blodstatus, leverstatus, hepatit, HIV, puls, blodtryck, somatisk undersökning Tillnyktringsenheten (TNE): Urinsticka (snabbtest 15-sticka)
Abstinensbehandling s 10	Abstinensbehandling alkohol, stödsamtal	Bistånd till extern abstinensbehandling, Beroendecentrum. SIP om behov föreligger	Läkemedelsnedtrappning Laro: Substitutionsbehandling Samarbete BC vid sidomissbruk och behov vid inläggande vård.	Beroendecentrum: Abstinensbehandling alkohol, narkotika. Medicinsk behandling + psykosocialt stöd/behandling/utredning
Läkemedelsbehandling Alkoholberoende s 11	Antabus, akamprosats, naltrexon	Nej.	Antabus Laro: Antabus	Beroendecentrum: Läkemedelsbehandling utifrån abstinenssymtom/nedtrappningsschema
Läkemedelsbehandling Nedtrappning av ordinerade läkemedel – bensodiazepiner/opioider s 11	Huvudprincip: Nedtrappningsansvar åligger klinik som ordinerat behandlingen primärt. Primärvården kan medverka i nedtrappningsschema, stöd och råd till patient i nedtrappningsfas	Nej.	Nedtrappningsschema	Beroendecentrum: Läkemedelsbehandling utifrån abstinenssymtom/nedtrappningsschema
Läkemedelsbehandling av opioidmissbruk/beroende s 12	Primärvården kan medverka i nedtrappningsschema, ev remiss Laro-mottagning	Remiss alt egenremiss till Laro-mottagningen. SIP om behov föreligger	SIP vid behov. Remiss till Laro Laro: Enligt HSLF -FS 2016:1	Beroendecentrum: Läkemedelsbehandling utifrån abstinenssymtom/nedtrappningsschema
Psykologisk och psykosocial behandling Alkohol s 12	KBT, MET	ÅP, Råd- och stödsamtal, MI, 12-stegsbehandling, extern behandling	Laro: Samtalsstöd, KBT Återfallsprevention	Beroendecentrum: Sessioner i Återfallsprevention Övrigt: NADA, Friskvård
Psykologisk och psykosocial behandling Bensodiazepiner s 13	KBT	ÅP, Råd- och stödsamtal, MI, 12-stegsbehandling, extern behandling	KBT Laro: Samtalsstöd, KBT Återfallsprevention	Beroendecentrum: Sessioner i Återfallsprevention Övrigt: NADA, Friskvård
Psykologisk och psykosocial behandling Cannabis s 13	Upptäcka, hänvisa	ÅP, MI, HAP, extern behandling	KBT Samtalsstöd Återfallsprevention Laro: Samtalsstöd, KBT Återfallsprevention	Beroendecentrum: Psykosocial behandling enligt HAP-manual Övrigt: NADA, Friskvård
Psykologisk och psykosocial behandling Centralstimulantia s 13	Upptäcka, hänvisa	ÅP, 12-stegsbehandling, extern behandling	KBT Samtalsstöd Återfallsprevention Laro: Samtalsstöd, KBT Återfallsprevention	Beroendecentrum: Sessioner i Återfallsprevention Övrigt: NADA, Friskvård

Psykologisk och psykosocial behandling Opioider s 13	Upptäcka, hänvisa	ÅP, extern behandling	KBT Samtalsstöd Återfallsprevention Laro: Samtalsstöd, KBT Återfallsprevention	Beroendecentrum: Sessioner i Återfallsprevention Övrigt: NADA, Friskvård
Psykosociala stödinsatser: -arbetsrelaterade s 14	KBT Rehabiliteringskoordinator	Arbetslivsinriktad rehab, Arbetsmarknadsenheten i samverkan med Omnibus	Nej. Laro: SIP	Företagshälsovård Recure
Psykosociala stödinsatser: -boendestöd s 14	Nej.	Personellt boendestöd, vårdkedja. Kvalificerade kontaktpersoner (tom 18 år)	Nej. Laro: SIP	
Psykosociala stödinsatser: -anhöriga/närstående s 14	Ev stödsamtal via kurator. Ansvar för upptäckt gällande barnperspektivet.	Råd- och stödsamtal, MI, 12-stegsbehandling (AI-anon). Grupp och enskilt	Råd och stöd från kurator. Erbjuder barnsamtal Laro: Erbjuder barnsamtal Kontaktar socialtjänst vid sidomissbruk Erbjuder samtal närstående, om det efterfrågas	Beroendecentrum: Erbjuder barnsamtal. Välkomnar barnbesök Samtalar/screenar "Våld i nära relation", FREDA
Behandling vid samsjuklighet s 16/17	SIP	Boende, psykosocialt stöd, sysselsättning, SIP, behandling	SIP Laro: Laromottagningens ÖL handhar all öppenvårdspsykiatri. Vid somatiska besvär hänvisas patient till VC.	Beroendecentrum: Vid behov medicinsk behandling av båda tillstånden -psykiskt/ beroende. Vid behov medicinsk behandling/åtgärd av fysiskt tillstånd som behöver vård.NP- screening samt tillgång psykologsamtal Tillnyktringsenheten (TNE): Stöd i kontakt med annan vårdkedja. (somatiska akutmottagningen, vårdcentral, socialtjänst, slutenvårdspsykiatri) Sprututbytesmottagningen Blodprover för HIV, hepatit A, B, C. Vaccinationer mot hepatit A och B. Smittskyddsinformation. Utbyte av injektionsutrustning. Stödsamtal
Ungdomar med missbruk och beroende s 15-16/18 (under 18 år länsöverenskommelse för barn- och unga) Länsöverenskommelse unga	Upptäcka, hänvisa, anmälan socialtjänst	AUDIT, DUDIT, AUDIT-E, DUDIT-E, HAD, provtagning, utandningsprov. ÅP, MI, HAP, extern behandling. Personellt boendestöd, vårdkedja, stödboende. Kvalificerade kontaktpersoner	Råd och stöd kurator. Laro: Från 20 år.	Beroendecentrum: Från 18 år – abstinensvård enligt vuxenpraxis Ungdomsmottagning: råd och stöd kurator. Under 18 år Anmälan till socialtjänst Första linjen: Första linjen unga - Arvika, Årjäng, Eda, Säffle Enligt länsöverenskommelse: Länsöverenskommelse unga

Missbruk och graviditet s 18	BMM anmälan till socialtjänst.	Samverkan BMM, Samverkan BoF och Vuxen. Familjebehandlare.	Ev ändring i medicinering. Vid behov kontakt med mödravården, socialtjänst och förlossningen. Laro: Ev ändring i medicinering. Vid behov kontakt med mödravården, socialtjänst och förlossningen.	Beroendecentrum: Enligt Länsöverenskommelse (s18)
Brukarmedverkan s 18	Nationell patientenkät.	Brukarenkät.	Hänvisar till Brukarrådets dag i Förgätmigej i Psykiatrihusets entré Laro: Hänvisar till Brukarrådets dag i Förgätmigej i Psykiatrihusets entré	Beroendecentrum: Brukarenkäter vid avslutat vårdtid. Brukarrådsbesök varje vecka på avdelningen. Brukarstyrda brukarrevisioner har genomförts vart annat år. Tillnyktringsenheten (TNE): Brukarrådsbesök (efter Covid-19). Utvärdering i samarbete med Brukarrådet (efter covid-19)
Dopningsmissbruk s 22-29	Upptäcka - eventuellt remiss inom hälso- och sjukvård. Bilaga 1: Länsöverenskommelse - dopning	MI, ASI, 12-stegsbehandling, SIP.	Enligt Länsöverenskommelse "Vård och stöd vid missbruk och beroende" bilaga 1 Dopningsmissbruk. Vård och stöd vid missbruk och beroende i Värmland Laro: Enligt Länsöverenskommelse "Vård och stöd vid missbruk och beroende" bilaga 1 Dopningsmissbruk. Vård och stöd vid missbruk och beroende i Värmland	Beroendecentrum: Enligt Länsöverenskommelse "Vård och stöd vid missbruk och beroende" bilaga 1 Dopningsmissbruk. Vård och stöd vid missbruk och beroende i Värmland
Spelmissbruk/beroende s 30-38	Personer som söker vårdcentralen med anledning av spelmissbruk men inte har kontakt på annan enhet skall få hjälp med sitt spelmissbruk via vårdcentralen Folkhälsomyndigheten - nytt från 1 jan 2018 Samarbetsfunktion mellan Eda vårdcentral, Vårdcentralen Verkstaden Arvika och Årjängs vårdcentral. Gemensam resurs ligger på samtalsmottagningen på Årjängs vårdcentral Vid samsjuklighet: remittera till psykiatri. Vid behov samverkan med kommunens socialtjänst. Om det finns barn i familjen som riskerar att falla illa ska anmälan göras till socialtjänst.	Personer med kontakt inom socialtjänsten för annat missbruk och som samtidigt har spelmissbruk skall få hjälp med sitt spelmissbruk inom socialtjänsten Folkhälsomyndigheten - nytt från 1 jan 2018 I de fall personen har kontakt både inom socialtjänst och psykiatri behövs SIP genomföras för att bedöma var personen skall få sin behandling -Vid uttalad samsjuklighet och behov av extern behandling skall det ekonomiska ansvaret/fördelningen vara tydlig	Personer med kontakt inom psykiatri och som samtidigt har spelmissbruk skall få hjälp med sitt spelmissbruk inom psykiatri Folkhälsomyndigheten - nytt från 1 jan 2018 I de fall personen har kontakt både inom socialtjänst och psykiatri behövs SIP genomföras för att bedöma var personen skall få sin behandling -Vid uttalad samsjuklighet och behov av extern behandling skall det ekonomiska ansvaret/fördelningen vara tydlig Hälso- och sjukvården skall särskilt beakta barns behov Laro: Vid utredning och bedömning av sökande till substitutionsbehandling uppmärksamma spelproblem	Beroendecentrum: Uppmärksamma, screena och bedöma spelproblem Första linjen och ungdomsmottagningar: Har ansvar för att upptäcka och därefter lotsa vidare till annan vårdgivare inom socialtjänst eller hälso- och sjukvård Anmälningsplikt till socialtjänsten upp till 18 år. Hälso- och sjukvården skall särskilt beakta barns behov av råd, stöd och information. Information om att Reflexen finns för barn och ungdomar.

Spelmissbruk/ Bedömningsinstrument	Upptäcka/bedöma: NODS-PERC Utreda/bedöma: NODS eller PEGSI ICD10, DSM5 Folkhälsomyndigheten-screeningsinstrument	Upptäcka/bedöma: NODS-PERC Utreda/bedöma: ASI-spel, NODS eller PEGSI Folkhälsomyndigheten-screeningsinstrument	Upptäcka/bedöma: NODS-PERC Utreda/bedöma: NODS eller PEGSI ICD10, DSM5 Folkhälsomyndigheten-screeningsinstrument Laro: Upptäcka spelproblem NODS-PERC Utreda/bedöma spelproblem - NODS eller PEGSI Folkhälsomyndigheten-screeningsinstrument	Beroendecentrum: Använder ASI-spel samt NODS Första linjen och ungdomsmottagningar: Upptäcka/bedöma: NODS-PERC Folkhälsomyndigheten-screeningsinstrument Vid upptäckt lotsas personen vidare till rätt instans inom socialtjänst eller hälsa- och sjukvård
Spelmissbruk/ Behandling	Psykologisk och psykosocial behandling: -KBT med inriktning på spelmissbruk/beroende KBT med inriktning på spelmissbruk/beroende med MI -Psykosocialt stöd och rådgivning	Psykologisk och psykosocial behandling: -KBT med inriktning på spelmissbruk/beroende KBT med inriktning på spelmissbruk/beroende med MI -Psykosocialt stöd och rådgivning -Ekonomiskt bistånd -Skuldsanering	Psykologisk och psykosocial behandling: -KBT med inriktning på spelmissbruk/beroende KBT med inriktning på spelmissbruk/beroende med MI -Psykosocialt stöd och rådgivning Laro: Utförs av annan vårdgivare – socialtjänst eller öppenvård psykiatrisk mottagning. SIP kan förekomma.	Beroendecentrum: Behov av insats för spelproblem meddelas respektive uppdragsgivare inom socialtjänst. Första linjen och ungdomsmottagningar: Utförs av annan vårdgivare inom socialtjänst eller hälsa- och sjukvård. SIP kan förekomma

Rubrik	VC i Årjäng	Socialtjänsten i Årjängs kommun	Psykiatriska Öppenvården Arvika	Gemensamma verksamheter
Kontaktuppgifter	<p>Vårdcentralen Årjäng Administration Tel: 010-83149 46</p> <p>Töcksforspraktiken Tel 010-8314960 Akuttelefon: 010-8314970</p>	Tel: 0573-14154	<p>Psykiatrisk öppenvårdsmottagning Arvika Rackstadvägen 2 010-8312469</p> <p>Laromottagningen Tel 010-8319751 Egenremiss, remiss från socialtjänst, frivård eller hälso-och sjukvården.</p>	<p>Beroendecentrum Värmland Tel: 010-8319847 http://varmlandsvardforbund.se/beroendecentrum/ Vårdbegäran via socialtjänst i hemkommun</p> <p>Första linjen unga: 010-831 25 90 Första linjen unga - Arvika, Årjäng, Eda, Säffle</p> <p>Tillnyktringsenheten (TNE) Tel: 010-831 98 54 Psykiatriska akutmottagningen, Karlstad www.regionvarmland.se/tne</p> <p>Sprututbytesmottagningen 010-831 51 35 Måndag och torsdag 13.00-16.00 Centralsjukhuset, Hus 4, Karlstad</p>
Prevention och tidiga Insatser s 8	Fysisk aktivitet på recept Motiverande samtal	Råd och stöd, MI		<p>Ungdomsmottagning – kurator</p> <p>Första linjen – under 18 år enligt länsöverenskommelse för unga: Länsöverenskommelse unga</p>
Bedömningsinstrument s 9	AUDIT, DUDIT	AUDIT, DUDIT, ASI, KASAM, FREDA	AUDIT, DUDIT, HAD Laro: EQ-5D, AUDIT/DUDIT, ASI, IDS100,	<p>Beroendecentrum: AUDIT/DUDIT, Alcohol-E/DUDIT-E, ASI, IDS100, SCL90, HAD, KASAM, FREDA</p> <p>Tillnyktringsenheten (TNE): CIWA-ar-skalan (vid bedömning för abstinens)</p>
Medicinska test alkohol s 10	Alkoholmätare	Alkomätare ,previct telefoner	Alkoholmätare, blodprover - med alkoholstatus, leverstatus, Peth Laro: Blodprover: EtG, CDT, ALAT,ASAT, MVC, mfl Alkometer	<p>Beroendecentrum: Alkometer vid inskrivning Övrigt: Blodstatus, leverstatus, hepatit, HIV, puls, blodtryck, somatisk undersökning</p> <p>Tillnyktringsenheten (TNE): Alkometer</p>

Medicinska test droger s 10	Påvisa eller utesluta, urinprov	Urinstickor mot narkotika Skickar på analys	Salivprover Urinstickor multi – 15 Urinprov, lab Blodprover: koncentrationsprover Laro: Salivprover Urinstickor multi – 15 Urinprov, lab Blodprover: koncentrationsprover,	Beroendecentrum: U-stickor, snabbtest U-prov, lab. Övrigt: Blodstatus, leverstatus, hepatit, HIV, puls, blodtryck, somatisk undersökning Tillnyktringsenheten (TNE): Urinsticka (snabbtest 15-sticka)
Abstinensbehandling s 10	Remitterar socialtjänst, Avdelning 47 beroendecentrum Orosanmälan vb till socialtjänsten	Remiss Avdelning 47 Beroendecentrum	Läkemedelsnedtrappning Laro: Substitutionsbehandling Samarbete BC vid sidomissbruk och behov av ineliggande vård.	Beroendecentrum: Abstinensbehandling alkohol, narkotika. Medicinsk behandling + psykosocialt stöd/behandling/utredning
Läkemedelsbehandling Alkoholberoende s 11	Antabus med mera	Samverkan med vårdcentral gällande medicinering	Antabus Laro: Antabus	Beroendecentrum: Läkemedelsbehandling utifrån abstinenssymtom/nedtrappnings-schema
Läkemedelsbehandling Nedtrappning av ordinerade läkemedel – bensodiazepiner/opioider s 11	Nedtrappningsansvar åligger primärt klinik som ordinerat behandlingen Individuell läkemedelsbehandling	Hänvisa VC	Nedtrappningsschema	Beroendecentrum: Läkemedelsbehandling utifrån abstinenssymtom/nedtrappnings-schema
Läkemedelsbehandling av opioidmissbruk/beroende s 11	Remiss Laro (CSK) vid behov Egenreiss	Remiss Laro vid behov Egenremiss-stöd till att skicka	SIP vid behov. Remiss till Laro Laro: Enligt HSLF -FS 2016:1	Beroendecentrum: Läkemedelsbehandling utifrån abstinenssymtom/nedtrappnings-schema
Psykologisk och psykosocial behandling Alkohol s 12	Kurator, Friskvård	ÅP, MI	KBT, MI Laro: Samtalsstöd, KBT Återfallsprevention	Beroendecentrum: Sessioner i Återfallsprevention Övrigt: NADA, Friskvård
Psykologisk och psykosocial behandling Bensodiazepiner s 13	Kurator, individuell läkemedelsbehandling	ÅP, Samtalsstöd, MI och samverkan VC	KBT Laro: Samtalsstöd Återfallsprevention	Beroendecentrum: Sessioner i Återfallsprevention Övrigt: NADA, Friskvård
Psykologisk och psykosocial behandling Cannabis s13	Upptäcka, hänvisa till socialtjänst	ÅP, Samtalsstöd, MI, HAP inspirerad behandling	KBT Samtalsstöd Återfallsprevention Laro: Samtalsstöd, KBT Återfallsprevention	Beroendecentrum: Psykosocial behandling enligt HAP-manual Övrigt: NADA, Friskvård

Psykologisk och psykosocial behandling Centralstimulantia s 13		ÅP, Samtalsstöd, MI	KBT Samtalsstöd Återfallsprevention Laro: Samtalsstöd, KBT Återfallsprevention	Beroendecentrum: Sessioner i Återfallsprevention Övrigt: NADA, Friskvård
Psykologisk och psykosocial behandling Opioider s 13		ÅP, samtalsstöd Egenremiss till LARO	KBT Samtalsstöd, KBT Återfallsprevention Laro: Samtalsstöd Återfallsprevention	Beroendecentrum: Sessioner i Återfallsprevention Övrigt: NADA, Friskvård
Psykosociala stödinsatser: -arbetsrelaterade s 14	Rehabkoordinator, SIP, Samverket, kurator	SIP Arbetsmarknad och integrationsenheten AMI	Nej	-
Psykosociala stödinsatser: -boendestöd s 14		Socialpsykiatri i kommunen	Nej Laro: SIP	-
Psykosociala stödinsatser: -anhöriga/närstående s 14		Anhörigkonsulent i kommunen, barngrupper och anhörigstöd, barnsamtal Råd och stöd till anhöriga	Råd och stöd från kurator. Erbjuder barnsamtal Laro: Erbjuder barnsamtal Kontaktar socialtjänst vid sidomissbruk. Erbjuder samtal närstående, om det efterfrågas	Beroendecentrum: Erbjuder barnsamtal. Välkomnar barnbesök Samtalar/screenar "Våld i nära relation", FREDA
Behandling vid samsjuklighet s 16/17	Bedömning SIP	SIP	SIP Laro: Laromottagningens ÖL handhar all öppenvårdspsykiatri. Vid somatiska besvär hänvisas patient till VC.	Beroendecentrum: Vid behov medicinsk behandling av båda tillstånden -psyiskt/beroende. Vid behov medicinskbehandling/ åtgärd av fysiskt tillstånd som behöver vård.NP-screening samt tillgång psykologsamtal Tillnyktringsenheten (TNE): Stöd i kontakt med annan vårdkedja. (somatiska akutmottagningen, vårdcentral, socialtjänst, slutenvårdspsykiatri) Sprututbytesmottagningen Blodprover för HIV, hepatit A, B, C. Vaccinationer mot hepatit A och B. Smittskyddsinformation. Utbyte av injektionsutrustning. Stödsamtal

<p>Ungdomar med missbruk och beroende s 15-16/18</p> <p>Under 18 år länsöverenskommelse för barn- och unga: / Länsöverenskommelse unga</p>	<p>Upptäcka, under 18 år enligt dokument</p>	<p>Öppenvårdsteamet, individuell behandling</p>	<p>Råd och stöd kurator.</p> <p>Laro: Från 20 år.</p>	<p>Beroendecentrum: Från 18 år – abstinensvård enligt vuxenpraxis</p> <p>Ungdomsmottagning: råd och stöd kurator. Under 18 år Anmälan till socialtjänst</p> <p>Första linjen: Enligt länsöverenskommelse: Länsöverenskommelse unga</p>
<p>Missbruk och graviditet s 18</p>	<p>BMM anmälan till socialtjänst, Audit, MI, se vårdprogram missbruk och graviditet.</p>	<p>Tar emot anmälan från BMM, utreder och åtgärdar</p>	<p>Ev ändring i medicinering. Vid behov kontakt med mödravården, socialtjänst och förlossningen.</p> <p>Laro: Ev ändring i medicinering. Vid behov kontakt med mödravården, socialtjänst och förlossningen.</p>	<p>Beroendecentrum: Enligt Länsöverenskommelse (s18)</p>
<p>Brukarmedverkan s 18</p>		<p>Mätbara insatser med klienter Genomförda planerade beviljade insatser</p>	<p>Hänvisar till Brukarrådets dag i Förgätmigej i Psykiatrihusets entré</p> <p>Laro: Hänvisar till Brukarrådets dag i Förgätmigej i Psykiatrihusets entré</p>	<p>Beroendecentrum: Brukarenkäter vid avslutat vårdtid. Brukarrådsbesök varje vecka på avdelningen. Brukarstyrda brukarrevisioner har genomförts vart annat år</p> <p>Tillnyktringsenheten (TNE): Brukarrådsbesök (efter Covid-19). Utvärdering i samarbete med Brukarrådet (efter covid-19)</p>
<p>Dopningsmissbruk s 22-29</p>	<p>Upptäcka - eventuellt remiss inom hälso- och sjukvård.</p> <p>Bilaga 1: Länsöverenskommelse - dopning</p>	<p>Se länsöverenskommelse Vård och stöd vid missbruk och beroende i Värmland</p>	<p>Enligt Länsöverenskommelse "Vård och stöd vid missbruk och beroende" bilaga 1 Dopningsmissbruk. Vård och stöd vid missbruk och beroende i Värmland</p> <p>Laro: Enligt Länsöverenskommelse "Vård och stöd vid missbruk och beroende" Vård och stöd vid missbruk och beroende i Värmland</p>	<p>Beroendecentrum: Enligt Länsöverenskommelse "Vård och stöd vid missbruk och beroende" Vård och stöd vid missbruk och beroende i Värmland</p>
<p>Spelmissbruk/beroende s 30-38</p>	<p>Personer som söker vårdcentralen med anledning av spelmissbruk men inte har kontakt på annan enhet skall få hjälp med sitt spelmissbruk via vårdcentralen Folkhälsomyndigheten - nytt från 1 jan 2018 Samarbetsfunktion mellan Eda vårdcentral, Vårdcentralen Verkstaden Arvika och Årjängs</p>	<p>Personer med kontakt inom socialtjänsten för annat missbruk och som samtidigt har spelmissbruk skall få hjälp med sitt spelmissbruk inom socialtjänsten Folkhälsomyndigheten - nytt från 1 jan 2018</p> <p>I de fall personen har kontakt både inom socialtjänst och psykiatri behövs</p>	<p>Personer med kontakt inom psykiatri och som samtidigt har spelmissbruk skall få hjälp med sitt spelmissbruk inom psykiatri Folkhälsomyndigheten - nytt från 1 jan 2018 I de fall personen har kontakt både inom socialtjänst och psykiatri behövs SIP genomföras för att bedöma var personen skall få sin behandling</p>	<p>Beroendecentrum: Uppmärksamma, screena och bedöma spelproblem</p> <p>Första linjen och ungdomsmottagningar: Har ansvar för att upptäcka och därefter lotsa vidare till annan vårdgivare inom socialtjänst eller hälso- och sjukvård Anmälningsplikt till socialtjänsten upp till 18 år. Hälso- och sjukvården skall</p>

	vårdcentral. Gemensam resurs ligger på samtalsmottagningen på Årjängs vårdcentral -Vid samsjuklighet: remittera till psykiatri. -Vid behov samverka med kommunens socialtjänst. -Om det finns barn i familjen som riskerar att falla illa ska anmälan göras till socialtjänst.	SIP genomförs för att bedöma var personen skall få sin behandling -Vid uttalad samsjuklighet och behov av extern behandling skall det ekonomiska ansvaret/fördelningen vara tydlig	-Vid uttalad samsjuklighet och behov av extern behandling skall det ekonomiska ansvaret/fördelningen vara tydlig. Hälso- och sjukvården skall särskilt beakta barns behov. Laro: Vid utredning och bedömning av sökande till substitutionsbehandling uppmärksamma spelproblem	särskilt beakta barns behov av råd, stöd och information. Information om att Reflexen finns för barn och ungdomar.
Spelmissbruk/ Bedömningsinstrument	Upptäcka/bedöma: NODS-PERC Utreda/bedöma: NODS eller PGSI ICD10, DSM5 Folkhälsomyndigheten-screeningsinstrument	Upptäcka/bedöma: NODS-PERC Utreda/bedöma: ASI-spel, NODS eller PGSI Folkhälsomyndigheten-screeningsinstrument	Upptäcka/bedöma: NODS-PERC Utreda/bedöma: NODS eller PGSI ICD10, DSM5 Folkhälsomyndigheten-screeningsinstrument Laro: Upptäcka spelproblem – NODS-PERC Utreda/bedöma spelproblem – NODS eller PGSI Folkhälsomyndigheten-screeningsinstrument	Beroendecentrum: Använder ASI-spel samt NODS Första linjen och ungdomsmottagningar: Upptäcka/bedöma: NODS-PERC Folkhälsomyndigheten-screeningsinstrument Vid upptäckt lotsas personen vidare till rätt instans inom socialtjänst eller hälsa- och sjukvård
Spelmissbruk/ Behandling	Psykologisk och psykosocial behandling: -KBT med inriktning på spelmissbruk/beroende -KBT med inriktning på spelmissbruk/beroende med MI -Psykosocialt stöd och rådgivning	Kognitiv terapi med inriktning missbruk/beroende som är ångestrelaterad, MI -Ekonomisk rådgivning -Budget- och skuldsanering Hänvisning eller egenremiss till VC för vidare bedömning och behandling	Psykologisk och psykosocial behandling: -KBT med inriktning på spelmissbruk/beroende -KBT med inriktning på spelmissbruk/beroende med MI -Psykosocialt stöd och rådgivning Laro: Utförs av annan vårdgivare – socialtjänst eller öppenvårds-psykiatrisk mottagning. SIP kan förekomma.	Beroendecentrum: Behov av insats för spelproblem meddelas respektive uppdragsgivare inom socialtjänst. Första linjen och ungdomsmottagningar: Utförs av annan vårdgivare inom socialtjänst eller hälsa- och sjukvård. SIP kan förekomma

Rubrik	VC i Eda, Charlottenberg	Socialtjänsten i Eda kommun	Psykiatriska Öppenvården Arvika	Gemensamma verksamheter
Kontaktuppgifter	Vårdcentralen Eda. Petersborgsvägen 1, 673 32 Charlottenberg. Öppentider 08.00-17.00 vardagar. Telefon: 010-8328400 kl. 08.15-09:30.	Besöksadress: Storgatan 5 Charlottenberg Socialtjänsten, receptionen Rec.telefon 0571-281 00, Socialpsykiatri 0571-282 43 Besöksadress Gunnarsbyvägen 5, Charlottenberg	Psykiatrisk öppenvårdsmottagning Arvika Rackstadvägen 2 010-8312469 Laromottagningen Tel 010-8319751 Egenremiss, remiss från socialtjänst, frivård eller hälso-och sjukvården.	Beroendecentrum Värmland Tel: 010-8319847 http://varmlandsvardforbund.se/beroen-decentrum/ Vårdbegäran via socialtjänst i hemkommun Första linjen unga: 010-831 25 90 Första linjen unga - Arvika, Årjäng, Eda, Säffle Tillnyktringsenheten (TNE) Tel: 010-831 98 54 Psykiatriska akutmottagningen, Karlstad www.regionvarmland.se/tne Sprututbytesmottagningen 010-831 51 35 Måndag och torsdag 13.00-16.00 Centralsjukhuset, Hus 4, Karlstad
Prevention och tidiga Insatser s 8	Kurator, Psykoterapeut. Familjecentral och Ungdomsmottagning	Råd och stöd ANDT-strategin		Ungdomsmottagning – kurator Första linjen – under 18 år enligt länsöverenskommelse för unga: Länsöverenskommelse unga
Bedömningsinstrument s 9	AUDIT, DUDIT	ASI, AUDIT/DUDIT, Alcohol-E/DUDIT-E	AUDIT, DUDIT, HAD Laro: EQ-5D, AUDIT/DUDIT, ASI, IDS100,	Beroendecentrum: AUDIT/DUDIT, Alcohol-E/DUDIT-E, ASI, IDS100, SCL90, HAD, KASAM, FREDA Tillnyktringsenheten (TNE): CIWA-ar-skalan (vid bedömning för abstinens)
Medicinska test alkohol s 10	Alkomätare	Utandningstest, inom ramen för utredning eller insats.	Laro: Blodprover: EtG, CDT, ALAT,ASAT, MVC, mfl Alkometer	Beroendecentrum: Alkometer vid inskrivning Övrigt: Blodstatus, leverstatus, hepatit, HIV, puls, blodtryck, somatisk undersökning Tillnyktringsenheten (TNE): Alkometer

Medicinska test droger s 10		Urinprovtagning, inom ramen för utredning eller insats.	Salivprover Urinstickor multi – 15 Urinprov, lab Blodprover: koncentrationsprover Laro: Salivprover Urinstickor multi – 15 Urinprov, lab Blodprover: koncentrationsprover,	Beroendecentrum: U-stickor, snabbtest U-prov, lab. Övrigt: Blodstatus, leverstatus, hepatit, HIV, puls, blodtryck, somatisk undersökning Tillnyktringsenheten (TNE): Urinsticka (snabbtest 15-sticka)
Abstinensbehandling s 10	Hänvisar till socialtjänst för remiss till beroendecentrum	SIP om behov föreligger. Hjälptill kontakt med VC eller psykiatrimottagning för poliklinisk nedtrappning. Bistånd till extern abstinensbehandling, Beroendecentrum.	Läkemedelsnedtrappning Laro: Substitutionsbehandling Samarbete BC vid sidomissbruk och behov av inläggande vård.	Beroendecentrum: Abstinensbehandling alkohol, narkotika. Medicinsk behandling + psykosocialt stöd/behandling/utredning
Läkemedelsbehandling Alkoholberoende s 10	Antabusbehandling	Hjälptill med kontakt till VC	Antabus Laro: Antabus	Beroendecentrum: Läkemedelsbehandling utifrån abstinenssymtom/nedtrappningsschema
Läkemedelsbehandling Nedtrappning av ordinerade läkemedel – bensodiazepiner/opioider s 11	Nedtrappningsansvar åligger primärt klinik som ordinerat behandlingen Individuell läkemedelsnedtrappning	Hjälptill med kontakt till VC alt psykiatrin	Nedtrappningsschema	Beroendecentrum: Läkemedelsbehandling utifrån abstinenssymtom/nedtrappningsschema
Läkemedelsbehandling av opioidmissbruk/beroende s 11	Remiss Laromottagningen	Hjälptill med kontakt till LAROmottagningen	SIP vid behov. Remiss till Laro Laro: Enligt HSLF-FS 2016:1	Beroendecentrum: Läkemedelsbehandling utifrån abstinenssymtom/nedtrappningsschema
Psykologisk och psykosocial behandling Alkohol s 12	Psykoterapeut, Kurator, friskvård	Stöd och behandling genom drogterapeut enskilt eller i grupp, MI, MET, 12-steg, Återfallsprevention. Externa insatser i form av behandlingshem	KBT, MI Laro: Samtalsstöd, KBT Återfallsprevention	Beroendecentrum: Sessioner i Återfallsprevention Övrigt: NADA, Friskvård
Psykologisk och psykosocial behandling Bensodiazepiner s 13	Psykoterapeut, Kurator, friskvård	Stöd och behandling genom drogterapeut enskilt eller i grupp, MI, MET, 12-steg, Återfallsprevention. Externa insatser i form av behandlingshem	KBT Laro: Samtalsstöd, KBT Återfallsprevention	Beroendecentrum: Sessioner i Återfallsprevention Övrigt: NADA, Friskvård
Psykologisk och psykosocial behandling Cannabis s 13	Hänvisar till socialtjänst	Stöd och behandling genom drogterapeut enskilt eller i grupp, MI, MET, 12-steg, Återfallsprevention Externa insatser i form av behandlingshem	KBT Samtalsstöd Återfallsprevention Laro: Samtalsstöd, KBT Återfallsprevention	Beroendecentrum: Psykosocial behandling enligt HAP-manual Övrigt: NADA, Friskvård

Psykologisk och psykosocial behandling Centralstimulantia s 13	Hänvisar till socialtjänst	Stöd och behandling genom drogterapeut enskilt eller i grupp, MI, MET, 12-steg, Återfallsprevention. Externa insatser i form av behandlingshem	KBT Samtalsstöd Återfallsprevention Laro: Samtalsstöd, KBT Återfallsprevention	Beroendecentrum: Sessioner i Återfallsprevention Övrigt: NADA, Friskvård
Psykologisk och psykosocial behandling Opioider s 13	Psykoterapeut, Kurator, friskvård	Stöd och behandling genom drogterapeut enskilt eller i grupp, MI, MET, 12-steg, Återfallsprevention. Externa insatser i form av behandlingshem	KBT Samtalsstöd Återfallsprevention Laro: Samtalsstöd, KBT Återfallsprevention	Beroendecentrum: Sessioner i Återfallsprevention Övrigt: NADA, Friskvård
Psykosociala stödinsatser: -arbetsrelaterade s 14	Rehabkoordinator, Kurator, Psykoterapeut	Arbetsrehabiliterande insatser genom AME eller projekt	Nej Laro: SIP	-
Psykosociala stödinsatser: -boendestöd s 14		Boendestödjare	Nej Laro: SIP	-
Psykosociala stödinsats -anhöriga/närstående s 14		Anhörigsamtal, enskilt	Råd och stöd från kurator. Erbjuder barnsamtal Laro: Erbjuder barnsamtal Kontaktar socialtjänst vid sidomissbruk Erbjuder samtal närstående, om det efterfrågas	Beroendecentrum: Erbjuder barnsamtal. Välkomnar barnbesök Samtalar/screenar "Våld i nära relation", FREDA
Behandling vid samsjuklighet s 16/17	Samverkan socialtjänst/psykiatri vid behov. SIP	Boendestöd, råd och stöd, sysselsättning, behandling SIP vid behov	SIP Laro: Laromottagningens ÖL handhar all öppenvårdspsykiatri. Vid somatiska besvär hänvisas patient till VC.	Beroendecentrum: Vid behov medicinsk behandling av båda tillstånden - psykiskt/beroende. Vid behov medicinsk behandling/ åtgärd av fysiskt tillstånd som behöver vård. NP-screening samt tillgång psykologsamtal Tillnyktringsenheten (TNE): Stöd i kontakt med annan vårdkedja. (somatiska akutmottagningen, vårdcentral, socialtjänst, slutenvårdspsykiatri) Sprututbytesmottagningen Blodprover för HIV, hepatit A, B, C. Vaccinationer mot hepatit A och B. Smittskyddsinformation. Utbyte av injektionsutrustning. Stödsamtal

<p>Ungdomar med missbruk och beroende s 15-16/18</p> <p>Under 18 år enligt länsöverenskommelsen: Länsöverenskommelse unga</p>	<p>Ansvar enligt länsöverenskommelse upp till 18 år</p>	<p>MI, kontaktperson, Råd, stöd och behandling individuellt, provtagning</p>	<p>Råd och stöd kurator.</p> <p>Laro: Från 20 år.</p>	<p>Beroendecentrum: Från 18 år – abstinensvård enligt vuxenpraxis</p> <p>Ungdomsmottagning: råd och stöd kurator. Under 18 år Anmälan till socialtjänst</p> <p>Första linjen: Enligt länsöverenskommelse: Länsöverenskommelse unga</p>
<p>Missbruk och graviditet s 18</p>	<p>Barnmorska, anmälan till Socialtjänst.</p>	<p>Samverkan med BMM, familje-Central, familjebehandlare</p>	<p>Ev ändring i medicinering. Vid behov kontakt med mödravården, socialtjänst och förlossningen.</p> <p>Laro: Ev ändring i medicinering. Vid behov kontakt med mödravården, socialtjänst och förlossningen.</p>	<p>Beroendecentrum: Enligt Länsöverenskommelse (s18)</p>
<p>Brukarmedverkan s 18</p>			<p>Hänvisar till Brukarrådets dag i Förgätmigej i Psykiatrihusets entré</p> <p>Laro: Hänvisar till Brukarrådets dag i Förgätmigej i Psykiatrihusets entré</p>	<p>Beroendecentrum: Brukarenkäter vid avslutat vårdtid. Brukarrådsbesök varje vecka på avdelningen. Brukarstyrda brukarrevisioner har genomförts vart annat år</p> <p>Tillnyktringsenheten (TNE): Brukarrådsbesök (efter Covid-19). Utvärdering i samarbete med Brukarrådet (efter covid-19)</p>
<p>Dopningsmissbruk s 22-29</p>	<p>Kurator ev remiss - specialistfunktion inom hälso- och sjukvård</p> <p>Bilaga 1: Länsöverenskommelse - dopning</p>	<p>MI, ASI, 12-steg</p>	<p>Enligt Länsöverenskommelse "Vård och stöd vid missbruk och beroende" bilaga 1 Dopningsmissbruk. http://varmlandsvardforbund.se/lansov-erqripande-styrdokument/</p> <p>Laro: Enligt Länsöverenskommelse "Vård och stöd vid missbruk och beroende" http://varmlandsvardforbund.se/lansov-erqripande-styrdokument/</p>	<p>Beroendecentrum: Enligt Länsöverenskommelse "Vård och stöd vid missbruk och beroende" http://varmlandsvardforbund.se/lansov-erqripande-styrdokument/</p>
<p>Spelmissbruk/beroende s 30-38</p>	<p>Personer som söker vårdcentralen med anledning av spelmissbruk men inte har kontakt på annan enhet skall få hjälp med sitt spelmissbruk via vårdcentralen Folkhälsomyndigheten - nytt från 1 jan 2018</p> <p>Samarbetsfunktion mellan Eda vårdcentral, Vårdcentralen Verkstaden Arvika och Årjängs vårdcentral. Gemensam resurs ligger på samtalsmottagningen på Årjängs vårdcentral- -Vid samsjuklighet: remittera till psykiatrin.</p>	<p>Personer med kontakt inom socialtjänsten för annat missbruk och som samtidigt har spelmissbruk skall få hjälp med sitt spelmissbruk inom socialtjänsten Folkhälsomyndigheten - nytt från 1 jan 2018</p> <p>I de fall personen har kontakt både inom socialtjänst och psykiatri behövs SIP genomföras för att bedöma var personen skall få sin behandling -Vid uttalad samsjuklighet och behov av extern behandling skall det ekonomiska ansvaret/fördelningen vara tydlig.</p>	<p>Personer med kontakt inom psykiatri och som samtidigt har spelmissbruk skall få hjälp med sitt spelmissbruk inom psykiatri Folkhälsomyndigheten - nytt från 1 jan 2018</p> <p>I de fall personen har kontakt både inom socialtjänst och psykiatri behövs SIP genomföras för att bedöma var personen skall få sin behandling -Vid uttalad samsjuklighet och behov av extern behandling skall det ekonomiska ansvaret/fördelningen vara tydlig Hälso- och sjukvården skall särskilt</p>	<p>Beroendecentrum: Uppmärksamma, screena och bedöma spelproblem</p> <p>Första linjen och ungdomsmottagningar: Har ansvar för att upptäcka och därefter lotsa vidare till annan vårdgivare inom socialtjänst eller hälso- och sjukvård Anmälningsplikt till socialtjänsten upp till 18 år. Hälso- och sjukvården skall särskilt beakta barns behov av råd, stöd och information. Information om att Reflexen finns för barn och ungdomar.</p>

	-Vid behov samverkan med kommunens socialtjänst. -Om det finns barn i familjen som riskerar att falla illa ska anmälan göras till socialtjänst.		beakta barns behov av råd, stöd och information. Laro: Vid utredning och bedömning av sökande till substitutionsbehandling uppmärksamma spelproblem	
Spelmissbruk/ Bedömningsinstrument	Upptäcka/bedöma: NODS-PERC Utreda/bedöma: NODS eller PEGSI ICD10, DSM5 Folkhälsomyndigheten- screeningsinstrument	Upptäcka/bedöma: NODS-PERC Utreda/bedöma: ASI-spel, NODS Folkhälsomyndigheten- screeningsinstrument	Upptäcka/bedöma:NODS-PERC Utreda/bedöma: NODS eller PGSI ICD10, DSM5 Folkhälsomyndigheten- screeningsinstrument Laro: Upptäcka spelproblem: NODS-PERC Utreda/bedöma spelproblem: NODS eller PGSI Folkhälsomyndigheten- screeningsinstrument	Beroendecentrum: Använder ASI-spel samt NODS Första linjen och ungdomsmottagningar: Upptäcka/bedöma: NODS-PERC Folkhälsomyndigheten- screeningsinstrument Vid upptäckt lotsas personen vidare till rätt instans inom socialtjänst eller hälsa- och sjukvård
Spelmissbruk/ Behandling	Psykologisk och psykosocial behandling: -KBT med inriktning på spelmissbruk/beroende -KBT med inriktning på spelmissbruk/beroende med MI -Psykosocialt stöd och rådgivning	Psykologisk och psykosocial behandling: -KBT med inriktning på missbruk/beroende (externt) -MI -12-steg -Ekonomisk rådgivning -Budget- och skuldsanering	-Psykologisk och psykosocial behandling: -KBT med inriktning på spelmissbruk/beroende -KBT med inriktning på spelmissbruk/beroende med MI -Psykosocialt stöd och rådgivning Laro: Utförs av annan vårdgivare – socialtjänst eller öppenvård psykiatrisk mottagning. SIP kan förekomma.	Beroendecentrum: Behov av insats för spelproblem meddelas respektive uppdragsgivare inom socialtjänst. Första linjen och ungdomsmottagningar: Utförs av annan vårdgivare inom socialtjänst eller hälsa- och sjukvård. SIP kan förekomma